

ART. 34. POTRĄCENIE ZAJĘTEJ WIERZYTELNOŚCI

- §1. Zajęcie wierzytelności przez osobę trzecią wyłącza umorzenie tej wierzytelności przez potrącenie tylko wtedy, gdy dłużnik stał się wierzycielem swego wierzyciela dopiero po dokonaniu zajęcia albo gdy jego wierzytelność stała się wymagalna po tej chwili, a przy tym dopiero później, aniżeli wierzytelność zajęta.**
- §2. Potrącenie zajętej wierzytelności jest dopuszczalne, jeżeli dłużnik stał się wierzycielem swojego wierzyciela po zajęciu wierzytelności wskutek spłacenia długu, za który odpowiadał osobiście albo określonymi przedmiotami majątkowymi i gdy przyjęcie odpowiedzialności nastąpiło przed zajęciem wierzytelności, a nabyta wierzytelność stała się wymagalna wcześniej aniżeli wierzytelność zajęta.**

A. Podstawy regulacji

A.1. Analiza prawnoporównawcza – źródła

Proponowany przepis odpowiada obowiązującemu art. 504 k.c. Propozycje regulacji europejskiego prawa umów nie zawierają przepisów odnoszących się do wpływu zajęcia wierzytelności na możliwość dokonania jej potrącenia z wierzytelnością dłużnika wierzytelności zajętej. W krajowych porządkach prawnych analogiczny przepis zawiera prawo niemieckie, które w § 392 BGB wyraża normę stanowiącą pierwowzór dla regulacji polskiej. Prawo chorwackie (art. 201 ZOO) i słoweńskie (art. 317 OZ) wykluczają możliwość potrącenia wierzytelności, która została zajęta przez osobę trzecią²⁴⁹. Inne kodyfikacje nie regulują tej kwestii. Wynika to między innymi z przekonania, że kwestia skutków zajęcia wierzytelności dla możliwości jej potrącenia należy do materii regulacji postępowania egzekucyjnego. Z reguły po chwili zajęcia wierzytelności wykonanie zobowiązania przez jej dłużnika nie ma skutków wobec egzekwujących wierzycieli. Ta bezskuteczność wykonania dotyczy nie tylko realnego spełnienia świadczenia, ale także jego surogatów, w tym potrącenia. Jako dominujące można zatem uznać rozwiązanie zakazujące potrącenia zajętej wierzytelności. Należy jednak wskazać, że w wypadku kodyfikacji, które przyjmują konstrukcję potrącenia *ex lege*, nawet w przypadku zakazu potrącenia zajętej wierzytelności sytuacja stron będzie w wielu przypadkach podobna, jak w prawie niemieckim i polskim. Jeżeli potrącenie stanie się możliwe przed zajęciem wierzytelności, to następuje ono z mocy prawa, a wszelkie późniejsze oświadczenia stron mają jedynie charakter deklaratoryjny. Zajęcie wierzytelności umorzona wcześniej *ex lege* w wyniku potrącenia nie ma mocy prawnej.

A.2. Uzasadnienie regulacji i założenia prawno polityczne

A.2.1. Reguła podstawowa

Propozycja, zgodnie z dotychczasową tradycją legislacyjną nie wyklucza potrącenia wierzytelności zajętej w toku egzekucji. Wyjątkiem są dwa przypadki: powstanie lub nabycie wierzytelności wzajemnej już po fakcie zajęcia oraz wymagalność wierzytelności zajętej po fakcie zajęcia i po wymagalności zajętej wierzytelności. Rozstrzygnięcie to jest pokłosiem przyjętej konstrukcji wstecznej mocy zajęcia. Potrącenie jest wykluczone w sytuacji, gdy jego skuteczność przypada na czas, w którym zajęta wierzytelność może być już egzekwowana. Celem tego rozwiązania jest ochrona skuteczności egzekucji²⁵⁰. Można dodać, że wykluczenie potrącenia wierzytelności powstałej lub nabytej po zajęciu ma także przeciwdziałać sytuacji, w której dłużnik zajętej wierzytelności albo nabywa na rynku niepełnowartościowe wierzytelności osoby, w stosunku do której jest prowadzona egzekucja, albo kreuje

²⁴⁹ Por. S. Cigoj, *Teoria...*, s. 433.

²⁵⁰ M. Pyziak-Szafnicka, *Potrącenie...*, s. 147.

wierzytelność wspólnie z taką osobą w celu pokrzywdzenia wierzycieli prowadzących egzekucję. Wykluczenie potrącenia zajętej wierzytelności w innych przypadkach byłoby rozwiązaniem nadmiernie restrykcyjnym. Przyjęte w obecnym stanie prawnym i w propozycji rozstrzygnięcie konfliktu interesów między wierzycielem dłużnikiem dokonującym potrącenia zajętej wierzytelności a egzekwującymi wierzycielami wynika przede wszystkim z założenia, że dłużnik, wobec którego toczy się egzekucja, jest co do zasady wypłacalny. Potrącenie zajętej wierzytelności prowadzi wprawdzie do usunięcia z majątku dłużnika, wobec którego toczy się egzekucja, wierzytelności jako przedmiotu egzekucji. Jednocześnie jednak jego majątek przestaje być obciążony zobowiązaniem wobec dłużnika zajętej wierzytelności. W majątku dłużnika pozostają zatem aktywa pozwalające na zaspokojenie wierzycieli prowadzących egzekucję. W wypadku niewypłacalności dłużnika restrykcje dotyczące potrącenia wierzytelności wchodzącej w skład masy upadłości zostały uregulowane w art. 89 i 93–96 p.u.n.

Nie jest to jednak pełne uzasadnienie przyjętego rozwiązania. Ze względu na brak zdolności upadłościowej dłużnika lub ubóstwo masy wiele niewypłacalności nie musi się wiązać z postępowaniem upadłościowym. Także w takich wypadkach przyjęte rozstrzygnięcie znajduje uzasadnienie. W literaturze zwraca się uwagę na gwarancyjną funkcję potrącenia²⁵¹. Możliwość potrącenia stanowi pewnego rodzaju przywilej pozwalający na wzajemne zaspokojenie roszczeń z pierwszeństwem przed innymi wierzycielami. Jest to w jakimś sensie przywilej w zaspokojeniu z określonego składnika majątku dłużnika (wierzytelności) podobny do zabezpieczeń rzeczowych. Można kwestionować jego zasadność z punktu widzenia aksjologicznej spójności systemu. Brak jest mechanizmów jawności istnienia takiego przywileju, które chroniłyby pozostałych wierzycieli. Trudno także wskazać racjonalne powody, dla których wierzyciel, którego prawa ustępują innym wierzycielom w egzekucji (np. wierzycielom alimentacyjnym, pracownikom, zastawnikom), miałby uzyskiwać całkowite pierwszeństwo przed tymi samymi wierzycielami, jeżeli zaspokoi się w trybie potrącenia²⁵². Propozycja przeważające znaczenie przypisuje tutaj prostocie regulacji oraz kontynuacji tradycji legislacyjnej. Proponowane rozwiązanie pozwala uniknąć analizy dopuszczalności dokonania potrącenia przez pryzmat pierwszeństwa kolidujących wierzytelności oraz wzajemnych relacji między wielkością wierzytelności określonego pierwszeństwa. Równie prostym byłoby rozwiązanie zakazujące potrącenia zajętej wierzytelności. Ograniczenie możliwości potrącenia pociągałoby w takim wypadku konieczność dochodzenia roszczenia w egzekucji, co ze względu na czas i koszty byłoby rozwiązaniem mniej efektywnym.

Należy wskazać także, że proponowana reguła nie jest jedynym obowiązującym w prawie polskim przypadkiem, w którym wierzyciel realizujący swoje prawa w trybie innym niż egzekucja uzyskuje pierwszeństwo przed wierzycielami, którzy mieliby pierwszeństwo w razie egzekucyjnej realiza-

²⁵¹ *Ibidem*, s. 35.

²⁵² Por. orzeczenia SN z 21 czerwca 1972 r., II CR 180/72, OSN 1973 r., nr 4, poz. 59 i z 10 listopada 1977 r., II CR 384/77, OSN 1978 nr 11, poz. 206.

cji wierzytelności. Do takich przypadków należy zaspokojenie zastawnika rejestrowego przez przejęcie przedmiotu zastawu na własność²⁵³, a także zaspokojenie zastawnika i wierzyciela hipotecznego w upadłości²⁵⁴.

A.2.2. Potrącenie z wierzytelnością nabytą po zajęciu

Propozycja do dotychczasowej treści art. 504 k.c. dodaje paragraf, który zezwala na potrącenie zajętej wierzytelności z wierzytelnością nabytą po dniu zajęcia, jeżeli nabycie jest wynikiem *cessio iuris*, wiążącej się ze spłatą długu. Przesłanką tego rozwiązania jest harmonizacja reguł dotyczących egzekucji i upadłości. Nie ma powodów, dla których dłużnika nabywającego wierzytelność na skutek spłaty długu należałoby traktować odmiennie w tych dwóch postępowaniach.

Przyjęcie rozwiązania analogicznego do tego, które obowiązuje w prawie upadłościowym, jest uzasadnione nie tylko dążeniem do formalnej spójności przyjętych rozwiązań. Nabycie wierzytelności w wyniku spłaty długu winno być traktowane w sposób szczególny. Nie wynika ono ze spekulacyjnego obrotu niepełnowartościowymi wierzytelnościami osoby, wobec której toczą się postępowania egzekucyjne. Nie jest również przypadkiem sztucznego kreowania wierzytelności w celu pokrzywdzenia egzekwujących wierzycieli. Aby wykluczyć ewentualne nadużycia, propozycja – wzorem prawa upadłościowego – zastrzega, że potrącenie jest dopuszczalne jedynie, gdy przyjęcie odpowiedzialności nastąpiło przed zajęciem wierzytelności.

B. Komentarz

B.1. Cel i znaczenie regulacji

Przepis rozstrzyga kolizję między dwoma sposobami zaspokojenia z wierzytelności: postępowaniem egzekucyjnym i potrąceniem. Jego celem jest ograniczenie możliwości dokonania potrącenia w tych sytuacjach, w których było możliwe podjęcie czynności egzekucyjnych, zanim potrącenie stało się możliwe. W pozostałym zakresie proponowany przepis gwarantuje pierwszeństwo zaspokojenia wierzycielowi, który wykonuje swoje prawo w trybie potrącenia.

B.2. Kontekst regulacji – zakres zastosowania

Przepis dotyczy zajęcia wierzytelności zarówno w egzekucji sądowej, jak i administracyjnej. W kontekście międzynarodowym przepis ten należy zaliczyć do zakresu statutu postępowania egzekucyjnego, Będzie on dotyczył potrącenia wierzytelności zajętych w egzekucji prowadzonej w Polsce.

²⁵³ W tym wypadku SN w kontrowersyjnym rozstrzygnięciu przyznał roszczenie ekscydencyjne zastawnikowi, któremu przysługuje prawo przejęcia przedmiotu zastawu na własność.

²⁵⁴ W upadłości prawo odrębności daje tym wierzycielom możliwość zaspokojenia przed wierzycielami, którzy w egzekucji korzystaliby z pierwszeństwa zgodnie z hierarchią wynikającą z art. 1025 k.p.c.

Przepis ten należy odczytywać w kontekście instytucji nadużycia prawa oraz dobrych obyczajów²⁵⁵. Co do zasady, pierwszeństwo przyznane wierzycielowi dokonującemu potrącenia przed wierzycielami, którym pierwszeństwo przysługiwałoby w egzekucji, nie może być kwalifikowane jako nadużycie prawa. Taka kwalifikacja nie jest jednak wykluczona w szczególności wtedy, gdy wierzyciel i dłużnik kreują wierzytelność w celu potrącenia z pokrzywdzeniem wierzycieli, którzy mogą w najbliższym czasie prowadzić egzekucję.

Istotnym kontekstem omawianej regulacji jest regulacja potrącenia w postępowaniu upadłościowym. Między regulacją potrącenia zajętej wierzytelności a regulacją potrącenia wierzytelności przysługującej upadłemu zachodzą istotne różnice. Skłania to do pytania o potrzebę harmonizacji tych rozwiązań. Zakładając, że odpowiednikiem zajęcia wierzytelności w postępowaniu egzekucyjnym jest wejście wierzytelności do masy upadłości, można wskazać następujące różnice: 1) dopuszczalne jest potrącenie w postępowaniu upadłościowym wierzytelności wobec upadłego nabytej przez jego dłużnika, który odpowiadał za dług upadłego, przy czym w postępowaniu z możliwością zawarcia układu przyjęcie odpowiedzialności winno nastąpić przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości, a w postępowaniu obejmującym likwidację majątku upadłego w czasie przyjmowania tej odpowiedzialności dłużnik upadłego nie może wiedzieć o istnieniu podstaw upadłości lub przyjęcie odpowiedzialności winno nastąpić na rok przed dniem ogłoszenia upadłości (art. 89 ust. 2 i art. 94 ust. 2 p.u.n.); 2) oświadczenie o potrąceniu może zostać złożone najpóźniej przy zgłoszeniu wierzytelności (art. 89 ust. 3 i art. 96 p.u.n.); 3) w postępowaniu z możliwością zawarcia układu nie jest dopuszczalne potrącenie wierzytelności względem upadłego, która powstała po daniu ogłoszenia upadłości; 4) w postępowaniu obejmującym likwidację majątku upadłego dopuszczalne jest potrącenie wierzytelności dłużnika upadłego, która zgodnie z umową miała być wymagalna po ogłoszeniu upadłości i później niż wierzytelność upadłego, przy czym taka wierzytelność jest przedstawiana do potrącenia po zdyskontowaniu (art. 93 ust. 3 p.u.n.).

Już z tego krótkiego zestawienia widać, że potrzeba harmonizacji większości rozwiązań potrącenia w upadłości i w egzekucji wydaje się wątpliwa. Różnice rozwiązań wynikają ze specyfiki postępowań. Także w postępowaniu upadłościowym reguły potrącenia różnią się w zależności od tego, czy postępowanie obejmuje likwidację majątku czy zakłada możliwość zawarcia układu. Możliwość potrącenia wierzytelności, której wymagalność przypada po otwarciu upadłości likwidacyjnej oraz po wymagalności wierzytelności upadłego wynika z konstrukcji wymagalności wszystkich zobowiązań upadłego w dniu otwarcia upadłości (art. 91 ust. 1 p.u.n.). Z oczywistych względów brak potrzeby analogicznego rozwiązania w przepisie dotyczącym potrącenia wierzytelności zajętej w egzekucji. Brak także potrzeby wprowadzenia terminu, do którego dłużnik zajętej wierzytelności może złożyć oświadczenie o potrąceniu. Ograniczenie terminu do chwili zgłoszenia wie-

---

²⁵⁵ Por. M. Pyziak-Szafnicka, *Potrącenie...*, s. 139 i n.

rzytelności jest związane z instytucją specyficzną dla uniwersalnego charakteru dochodzenia wierzytelności w postępowaniu upadłościowym.

Brak natomiast powodów, dla których należy różnicować sytuację dłużnika zajętej wierzytelności, który jednorodną wierzytelność wobec dłużnika poddanego egzekucji nabył w wyniku *cessio iuris*, jako osoba, która odpowiada za zobowiązanie tego dłużnika. Z tego względu propozycja dodaje do dotychczasowego brzmienia przepisu § 2, który zezwala na potrącenie zajętej wierzytelności w analogicznych sytuacjach, jak w prawie upadłościowym.

B.3. Wykładnia

Propozycja utrzymuje dotychczasową redakcję przepisu. Zastosowane w nim pojęcia nie są zgodne z nomenklaturą przepisów o postępowaniu egzekucyjnym (art. 895 i n. k.p.c.). W omawianym przepisie dłużnik oznacza dłużnika wierzytelności, natomiast „jego (swoją) wierzytelność” to dłużnik w rozumieniu przepisów o postępowaniu egzekucyjnym. Ze względu na przyjętą tradycję legislacyjną w propozycji nie zdecydowano się usunąć tych rozbieżności nomenklatury.

Sformułowanie „stał się wierzycielem swojego wierzyciela” dotyczy zarówno pierwotnego nabycia wierzytelności, jak i nabycia wierzytelności na rynku wtórnym.

B.4. Przykłady

1. A jest zobowiązany wobec B do zapłaty 10 000 zł z tytułu pożyczki wymagalnej 12 grudnia. B kupił od A 5 grudnia prawa autorskie za 8 000 zł. Zobowiązanie do zapłaty ceny stało się wymagalne 11 grudnia. 10 grudnia wierzytelność o zwrot pożyczki została zajęta w postępowaniu egzekucyjnym na rzecz wierzyciela alimentacyjnego.

[Potrącenie jest dopuszczalne. A stał się wierzycielem B przed zajęciem wierzytelności. Jego wierzytelność stała się wymagalna wprawdzie po zajęciu wierzytelności przysługującej B, ale termin wymagalności wierzytelności przysługującej A przypadł przed wymagalnością zajętej wierzytelności].

2. A jest zobowiązany wobec B do zapłaty 10 000 zł z tytułu pożyczki wymagalnej 12 grudnia. 10 grudnia wierzytelność o zwrot pożyczki została zajęta w postępowaniu egzekucyjnym. B jest zobowiązany wobec C z tytułu umowy dostawy zawartej 5 grudnia. Wierzytelność C stała się wymagalna 8 grudnia. A 11 grudnia kupił od C wierzytelność, która przysługiwała mu względem B.

[Potrącenie nie jest dopuszczalne. Wierzytelność z tytułu umowy dostawy wprawdzie powstała i stała się wymagalna przed zajęciem wierzytelności przysługującej B, jednak A stał się wierzycielem B dopiero z chwilą cesji wierzytelności, a więc już po dniu zajęcia].

3. A jest zobowiązany wobec B do zapłaty 10 000 zł z tytułu pożyczki wymagalnej 12 grudnia. B kupił od A 5 grudnia prawa autorskie za 8 000 zł. Zobowiązanie do zapłaty ceny stało się wymagalne 13 grudnia. 8 grudnia

wierzytelność o zwrot pożyczki została zajęta w postępowaniu egzekucyjnym na rzecz wierzyciela alimentacyjnego. Dzień wcześniej A i B, wiedząc o planach egzekucji z wierzytelności wobec A, zmienili umowę dostawy, przyspieszając wymagalność na 11 grudnia.

[Potrącenie nie jest dopuszczalne. A stał się wprawdzie wierzycielem B przed zajęciem wierzytelności, a jego wierzytelność stała się wymagalna przed dniem wymagalności zajętej wierzytelności, jednak zmiana umowy dostawy została dokonana w celu pokrzywdzenia wierzyciela alimentacyjnego. Potrącenie należy w takim wypadku uznać za nadużycie prawa].